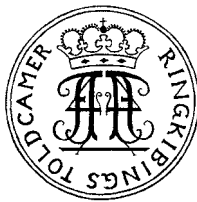

zuse

Embedssegl, undergrundsøkonomi
og økonomisk kriminalitet, tolduddannelse
og degressive skatter

Zise - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977.
Bestyrelsens medlemmer er told- og skattedirektør Ole Kjær, København (formand),
overarkivar, mag. art. Henrik Fode, Århus (næstformand),
dr. phil. Ole Degn, Viborg (redaktør),
fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær),
specialkonsulent Kirsten Lekdorf, København (kasserer),
fhv. regionschef Palle Castbak, Kalundborg,
fhv. ekspeditionssekretær Aage E. Hansen, Kruså,
kontorchef Henrik Ludolph, København
og retschef Hans Jørgen Mortensen, Viborg.

Medlemskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø eller på www.zise.dk, hvortil adresseændringer også kan meddeles. Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkeltmedlemmer, 500 kr. for institutioner og firmaer. Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr. Zise udkommer tre gange årligt, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren, dr. phil. Ole Degn, Mellemhøjen 11, 8800 Viborg, eller til sekretæren, fuldmægtig Gunnar Jakobsen, Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

www.zise.dk

ISSN 001 05-8355
Tryk: Wadmann Grafisk A/S, Thisted

Embedsseg, undergrundsøkonomi og økonomisk kriminalitet, tolduddannelse og degressive skatter

I midten af 1600-årene begyndte toldvæsenet at indføre toldsegl til brug for tolddokumenter, brevforsendelser, forsegling af skibsluger, mærkning af toldpligtige varer, stempeling af stempelpapir m.m. Seglene findes rundt om i arkiver i Rigsarkivet og landsarkiverne, men har hidtil været ret upåagtet. Det råder skattehistorikeren Claus Rafner bod på med en redegørelse for disse segl, indførelsen af dem og brugen af dem, illustreret med fint tegnede gengivelser af en del af de bevarede segl. Øresunds Toldkammer var det toldsted, der først fik et toldsegl, i 1641, og i forbindelse med en ny toldrulle i 1655 fik de øvrige toldsteder embedsseg. Vi får her også en skildring af embedssegene, der noget senere blev indført til brug for skattevæsenet og i centralforvaltningen. Da der gennem tiden måtte foretages udskiftninger af segl, i forbindelse med kongeskifte eller nedslidning, er der tale om ganske mange segl.

Bent Andreasen er i sine erindringer nået til oplevelser med undergrundsøkonomi og økonomisk kriminalitet i 1980'erne. Han skildrer, hvorledes man i toldvæsenet rustede sig til arbejdet med de store moms- og skatteunddragelsesager, herunder den udbredte omfaktureringspraksis. Sammen med en gruppe kolleger arbejdede han på en rapport om den økonomiske kriminalitets om-

fang og karakter, forskellige kontrolprocedurer og værktøjer, organisation, resultatregistrering, uddannelseskrav og forholdet til pressen og offentligheden.

Frode Bang fortsatte i første halvdel af 1960'erne sit meget slidsomme arbejde med at gennemgå tolduddannelsen. I dette nummer fortæller han om, hvorledes pakhusbetjenten efter vel overstået realeksamen fik tilladelse til at gennemgå uddannelse med henblik på senere overgang til toldassistentklassen. Vi får et indblik i forholdene på toldbetjentkursus i København, det efterfølgende kursus ved hjemstedet i Aalborg for toldelever i regnskab- og beskatning og derefter praktikophold og Toldskolen i København.

I rækken af tekster om beskatning i ældre tid er Ole Degn nået til en redegørelse for det lidt tankevækkende forhold, at man i 1600-årene havde ikke en progressiv, men en degressiv beskatning. Velhavende købmænd og embedsmænd var væsentlig lavere beskattet end håndværkere og ufaglærte, således som det tydeligt fremgår ved sammenholdelse af oplysninger om indtægts- og formueforhold og skatelisternes skatteansættelser.

I sin årsberetning til generalforsamlingen den 3. maj bemærkede formanden, skattedirektør Ole Kjær, at det kni-

ber med stof til Zise, især faghistoriske artikler, så det ikke udelukkende bliver et tidsskrift med erindringer skrevet af afgåede medarbejdere i told- og skatteforvaltningen. Redaktøren kan kun fuldt tilslutte sig Ole Kjærs synspunkt, at erindringsstoffet er vigtigt, men at

de faghistoriske artikler er ikke mindre vigtige, da de er med til at markere selskabet i den historiske verden. Derfor skal redaktøren her understrege denne appel: »Kære historikere, skriv til det hæderkronede tidsskrift Zise og vær med til at holde fanen højt.«

Embedsseglene inden for told- og skattevæsenet ca. 1650-1750

af Claus Rafner

Indledning

Told- og skattehistorien rummer mange tilgangsvinkler, og et af de mere uudforskede områder er anvendelsen af embedssegel. I modsætning til det private segl indeholder embedsseglet en indskrift eller en symbolik, der henviser til et konkret embede eller en administrativ gren af den offentlige forvaltning. Personlige kendetegn kan dog indgå som led i præciseringen af embedet og dets placering i forvaltningen.

Inden for sigillografien, læren om segl, har hovedvægten ligget på at beskrive middelalderlige segl, så det er ikke meget, man i den eksisterende litteratur får oplyst om nyere segl, såsom told- og skattevæsenets embedssegel.¹

Hovedkilden til denne artikel har derfor været forseglede originale dokumenter, hovedsagelig inden for kategorien af regnskaber og korrespondance. Hensigten har været at undersøge, hvordan seglene så ud, samt hvordan overgangen formede sig fra brugen af private segl til brugen af embedssegel, når det gjaldt tjenestesager. Det er desuden formålet at vise, hvordan udviklingen af seglene hang sammen med de administrative forhold. Hovedvægten ligger på perioden fra midten af 1600-tallet og frem til midten af 1700-tallet.

Mange af de ældste segl er bevaringsmæssigt af så ringe kvalitet, at de ikke egner sig til fotografisk gengivelse. I stedet er et udvalg af seglene aftegnet, og den løsning er valgt for hele perioden. Tegningerne er udført efter bedste evne og med det forbehold, at kvaliteten af seglene ikke altid har gjort det muligt at få alle detaljer med. Kildehenvisningerne ved de af tegnede segl refererer til materiale, som befinder sig på Rigsarkivet i København. Der er henvist til de mest tydelige af de påtrufne segl, men tegningerne bygger på studier af yderligere et antal segl. Alle segl er afbildet i original størrelse, men i øvrigt er mål angivet i noterne.

Indførelsen af toldsegel ved midten af 1600-tallet

Brugen af embedssegel inden for told- og skattevæsenet begyndte i 1600-tallet i takt med, at de bureaukratiske strukturer og kontrolfunktioner udvikledes. Seglstudierne viser, at der var en klar forskel mellem toldvæsenet og skattevæsenet, så lad os starte med embedsseglene inden for toldvæsenet, hvor det hele startede.

Øresunds toldkammer, som var hjemsted for sundtoldvæsenets oppebørsel af øresundstold, var først på banen. Efter

Fig. 1: Øresunds toldkammers segl (1670?).²

et par svindellaffærer, hvor toldpersonale var indblandet, gennemførte Christian IV i 1641 en reform af sundtoldvæsenet, og i den forbindelse anskaffedes et officielt segl. Herefter måtte tolderne og toldskriverne ikke længere anvende deres private segl ved udstedelsen af toldpas.

Det nye segl skulle udtrykkeligt vise våbenet med de tre løver, men om noget almindeligt embedssegel blev der ikke tale, for intet i indskrift eller symbolik ledte tankerne i retning af sundtoldvæsenet. Indskriften nævnte alene majestæten navn og titler, hvad der i grunden stemte ganske godt med den kendsgerning, at kongen betragtede øresundstolden som sin private indtægt.³

Der ændredes ikke ved denne segltradition i resten af sundtoldens levetid, men kongens navn i seglindskriften måtte naturligvis forandres ved hvert tronskifte. Seglet i figur 1 stammer således fra tiden efter tronskiftet i 1670.

Efter sundtoldvæsenet kom turen til det almindelige toldvæsen. Det skete ligeledes efter krav fra højeste sted, idet toldrullen af 1655 bekendtgjorde, at toldpersonalet herefter skulle benytte et specielt segl. Der blev tale om regulære embedssegel med toldstedets navn

og toldvæsenets logo, og i løbet af 1656 indførtes de overalt i Danmark.⁴

Til gøremål som forsegling af skibsluger, stempeling af toldberigtigede varer og attestering af toldsedler burde nemlig anvendes et mærke, hvis autoritet var umiddelbar for alle, og embedsmændens private segl var derfor mindre egnede. Senere i 1600-tallet understregedes det i toldrullerne, at seglet også indebar portofrihed, når det anvendtes på tjenestebreve.⁵

Et studium af de forefundne toldsegel viser, at der indførtes to typer, som kom i anvendelse i henholdsvis regionen Sjælland-Jylland og regionen Fyn-Lolland-Falster.

Seglene fra sidstnævnte region bærer årstallet 1656 samt en latinsk indskrift, som for eksempel det viste i figur 2 fra Nyborg toldsted: SIGILL(um) TELON(eum) CIVIT(atis) NIBURGENS(is), dvs. Nyborg bys toldsegel.⁶

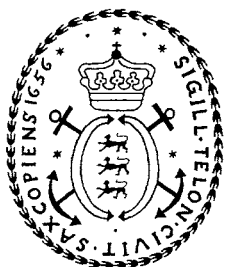
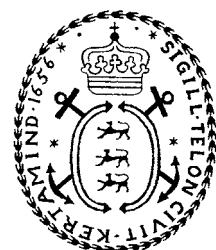
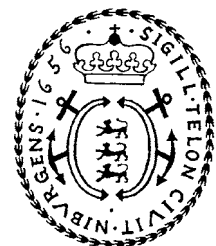
De jyske og sjællandske segel er knap så prangende i deres indskrift. Kun bynavnet anføres, og sproget er dansk. Seglene er ikke forsynet med årstal, men toldregnskaberne bærer vidnesbyrd om, at de også her blev indført i 1656. Eksempelvis optræder en udgift på 1 rigsdaler 64 skilling til et toldsegel i Skælskør toldregnskab for 1656.

Fællesnævner for begge segltyper er det kronede danske våbenskjold med de tre løver, flankeret af symbolet på søfart, nemlig to korslagte ankre. Dermed fik det danske toldvæsen sit første logo.

Indførelsen af seglene indgik som et element i en reform af hele toldvæsenet, idet man samtidig med udfærdigelsen af 1655-toldrullen reorganiserede ledelsen.

Hidtil havde toldvæsenet været ledet af en generaltoldforvalter, men dette em-

Eksempler på toldsegl fra toldregion Fyn og Lolland-Falster.

Eksempler på toldsegl fra toldregion Sjælland og Jylland.

Fig. 2: Nyborg toldsegl (1656).⁷

Fig. 6: Skælskør toldsegl (1656).¹¹

bede ophævedes, og i den forbindelse udstedtes nye instrukser for to toldforvaltere, henholdsvis Mikkel Langemack over Fyn og Lolland-Falster, og Henrik Telemann over Sjælland og Jylland. De to toldforvaltere havde hidtil været underordnet generaltoldforvalteren, men nu fik de nye beføjelser. Det kan være dem, der har fastlagt designet af de nye toldsegl, eftersom segltypernes geografiske udbredelse stemmer med deres embedsdistrikter.¹⁵

Toldvæsenet i de østlige provinser, omfattende Bornholm, Skåne og Blekinge, ledes af toldforvalter Ludvig Lorents. Han fik ganske givet også indført toldsegl i sit embedsdistrikt, men kildematerialet har ikke kunnet afsløre, hvordan seglene så ud. Snart kom krigen, og med afståelsen af Skåne og Blekinge fulgte afskaffelsen af danske toldsegl i de to provinser. Det skete sandsynligvis med virkning fra 1. maj 1658, samtidig med, at de derværende danske toldere afskedigedes af de nye svenske magthavere.¹⁶

Fig. 10: Bornholms toldsegl (ca. 1685?).¹⁷

Det ældste påtrufne toldsegl for Bornholm – figur 10 – er anvendt på dokumenter fra 1720'erne, og det er usik-

kert, om seglet går tilbage til reformen i 1655-56. I Bornholms toldregnskab for 1674 nævnes nemlig en udgift på 4 rigsdaler til et toldsegl, og omkring 1685 optræder atter en sådan udgift, så der er sandsynligvis sket en udskiftning af det oprindelige segl.

Uden for inddelingen i de tre regioner befandt sig Københavns toldsted, som i kraft af sin størrelse var i en klasse for sig selv. Senest i 1651 fik Københavns toldsted eget segl. Det var en efterligning af seglet ved sundtoldvæsenet, altså et segl med rigsvåbenet og majestætens navn.¹⁸

Fig. 11: Københavns toldsegl (ca. 1656?).¹⁹

Ved reformen i 1655-56 blev seglet formodentlig udskiftet, og toldvæsenet i København fik da det i figur 11 viste segl, som meget lignede den type, der anvendtes i den sjællandsk-jyske toldregion. Byens navn blev dog skrevet på latin – Hafnia – og seglet var en anelse større. Det findes i flere udgaver, eftersom byens toldvæsen havde flere kontorer for told og afgifter.

En meget udbredt måde, hvorpå toldseglstamperne benyttedes, var som slagstempel til at danne et reliefpræg på tolldokumenter. Slagningen gik lidt hårdt ud over seglstamperne, men tol-

derne sparede lakken, og hvad der var sparet var tjent, idet bevillingen til kontorartikler indgik som en del af toldernes løn med et fast beløb, uanset årets faktiske forbrug. Laksegl anvendtes især til tjenestebreve. Sværtestempler kom også i brug, nemlig i forbindelse med stempling af en række toldpligtige varer. Samme seglstampe kunne benyttes til både reliefprægning, lakforsegling og sværtestempling.

Toldseglene under den ældre enevælde 1660-90

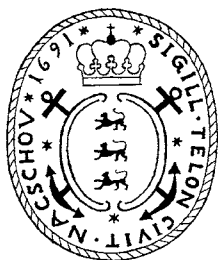
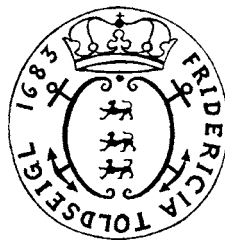
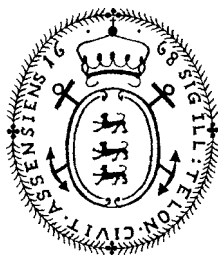
Efter enevældens indførelse blev inddelingen af Danmark i toldregioner reorganiseret i 1661, hvor der blev ansat syv såkaldte provinsialtold- og konsumtionsforvaltere. Ordningen varede dog ikke længere end til 1663, hvor dette mellemlid mellem toldstederne og centralforvaltningen afskaffedes, og der er ikke antydninger af, at indgrebene i 1661 og 1663 har påvirket toldseglene.

De gamle segl var i brug så længe, de kunne holde, eller så længe, de kunne repareres. Mange segl fra før enevælden anvendtes således helt op i 1700-tallet, uanset om indskriften var utidssvarende. Sæby-seglet i figur 9 anvendtes således ved Fladstrand toldsted endnu i 1720'erne, skønt det da var over 40 år siden, at toldstedet flyttede fra Sæby til Fladstrand. Tilsvarende blev Saks-købing-seglet i figur 4 benyttet af tolderen i Bandholm, efter at toldstedet i 1680 var blevet flyttet fra Saks-købing til Bandholm.²⁰

Helt stille stod udviklingen dog ikke, for der dukkede af og til nye varianter af toldsegl op på lokalt initiativ, når gamle

segl gik i stykker og skulle fornys.

Eksempler på lokale varianter af toldsegl

med årstal fra den ældre enevælde.

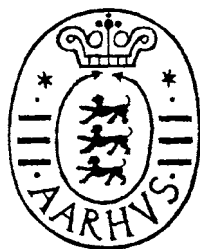
Fig. 12: Assens toldsegl (1668).²¹

Fig. 13: Fredericia toldsegl (1683).²²

Fig. 14: Nakskov toldsegl (1691).²³

Flere af de nye segl fik tilmed indsat årstal, og på den måde ved vi, at Assens

toldsegl blev udskiftet i 1668, Fredericia toldsegl i 1683, og Nakskov toldsegl i 1691. Toldregnskaberne for de pågældende år kan bidrage med yderligere viden. Eksempelvis kostede seglet fra As-

sens 2 rigsdaler.

Eksempler på lokale varianter af toldsegl uden årstal fra den ældre enevælde.

Fig. 15: Århus toldsegl (ca. 1660?).²⁴

Fig. 16: Dragsminde toldsegl (ca. 1672?).²⁵

Fig. 17: Hjørring toldsegl (ca. 1678?).²⁶

Nogle af seglvarianterne blev ikke forsynet med årstal, så her er det mere usikkert, hvornår de indførtes. Det gælder således de afbildede segl fra Århus, Hjørring og Dragsminde. Sidstnævnte segl må dog stamme fra tiden efter 1672, idet toldstedet på det tidspunkt flyttede fra Rødby til Dragsminde. Måske stammer Hjørring-seglet fra 1678,

da der i byens toldregnskab fra dette år optræder en udgift til et nyt toldsegl.

Toldvæsenet i hovedstaden fik fornyet sit segl i løbet af 1690'erne. Våbenskjoldet på det gamle segl udskiftedes med et billede af byen med tårne bag fæstningsanlæg, som illustreret i figur 18.

Fig. 18: Københavns toldsegl (1690'erne).²⁷

Detaljerne er lidt usikre, men det står dog fast, at seglet tillige bar kongens monogram samt bynavnet på latin. Billedet med byens tårne bibeholdtes som motiv på københavnske toldsegl frem til 1800-tallet, men kongens monogram blev naturligvis udskiftet undervejs.²⁸

Toldseglene i forpagtningsperio-

den 1692-95

Forvaltningen af toldvæsenet tog en ny vending i årene 1692-95, hvor Edvard Kruse fik tolden og bykonsumtionen i forpagtning overalt i Danmark. Som forpagter havde han en naturlig interesse i at undgå alle former for snyderi med indtægterne, og han fik i den forbindelse tilladelse til at anvende egne embedssegel.

Seglene bærer alle Kruses navn, dog behørigt placeret under det kongelige monogram, som forlenede seglene med den fornødne autoritet. Indskriften omfatter desuden navnet på toldstedet, og enkelte af seglene bærer endvidere årstallet 1692, som for eksempel det afbildede segl fra Assens i figur 19.

Læg i øvrigt mærke til figur 22 med seglet fra Albuen ved indsejlingen til

Nakskov Fjord. Kruse synes at være den

første, som placerede en toldkontrol her, hvilket siger en del om hans foranstaltninger mod smugleri. Selve toldstedet med oppebørselsfunktion lå i Nakskov, som havde sit eget toldsegl.

Eksempler på toldsegl fra Edvard Kruses forpagtningsperiode 1692-95.²⁹

Fig. 19: Assens toldsegl (1692).

Fig. 20: Svendborg toldsegl (1692).

Fig. 21: Ribe toldsegl (1692).

Fig. 22: Albuen toldsegl (1692).

Fig. 23: Stege M(øn) toldsegl (1692).

Ved forpagtningens udløb måtte Kruses segl ikke mere anvendes, og toldvæsenet genoptog brugen af de gamle toldsegl fra før 1692. Kruses toldsegl beordredes i begyndelsen af 1696 indsendt til de centrale myndigheder for at hindre misbrug.³⁰

Seglene ved tobakstoldvæsenet 1701-15

Næste forsøg med bortforpagtning af toldafgifter i større stil indledtes i 1701, hvor de indvandrede franskmænd Pierre Poumeau og Paul Choppis forpagtede told- og konsumtionsindtægten af tobak, som indførtes til Danmark.³¹

Det indebar oprettelsen af et særligt tobakstoldvæsen, idet de ansatte deres

eget personale på toldstederne. Perso-

nalet forsynedes med egne toldsegl, dels

til stempning af dokumenter, og dels til

stempning af den fortoldede tobak. De to ledere anvendte også selv et særligt toldsegl. Seglet, som er afbildet i figur 24, bærer initialerne PPC, foruden at det som en klar påmindelse om foretagendets officielle status tillige viser det kronede danske våben med de tre løver.

Eksempler på toldsegl ved tobakstoldvæsenet 1701-15.

Fig. 24: Toldsegl for Poumeau og Choppis (1701).³²

Fig. 25: Toldsegl for tobakstoldvæsenet i Nykøbing Falster (1701).³³

Fig. 26: Toldsegl for tobakstoldvæsenet i Rudkøbing (1707).³⁴

Fig. 27: Toldsegl for tobakstoldvæsenet i Ribe (1711).³⁵

Som eksempel på det lokale personales toldsegl er i figur 25 afbildet seglet fra Nykøbing Falster, hvor J. Bruun i 1701 blev ansat som fuldmægtig for Poumeau og Choppis. Man aner en vis fransk inspireret stavemåde for bynav-

net – Nieuukopping – og bladene omkring navneskjoldet kan næppe være andet end tobaksblade.

Pierre Poumeau blev i 1706 eneleder af tobakstoldvæsenet, og det ser ud til, at han i løbet af det følgende år reorganiserede foretagendet. I hvert fald bærer en række af tobakstoldvæsenets segl årstallet 1707, blandt andet det viste eksemplar fra Rudkøbing i figur 26.

I årene 1711-15 stod Jean Matthias Leers som forpagter af tobaksafgifterne, og han havde også ansat lokalt personale, dog udelukkende med henblik på kontrolvirksomhed, idet selve oppebørselen nu varetoges af de kgl. toldere. Overtagelsesåret 1711 og hans initialer IML ses på seglet fra Ribe i figur 27. Indskriften N 8 angiver seglets løbenummer, hvilket kunne være en hjælp til at identificere den person, som havde anvendt seglet.

Seglene ved det almindelige toldvæsen i 1700-tallet

Efter tronskiftet i 1699 blev der på initiativ af den nye konge, Frederik 4., strammet op på kontrollen med statsfinanserne. Det påvirkede en lang række forhold inden for told- og skattevæsenet, herunder også brugen af embedssegel. For toldvæsenets vedkommende blev der i slutningen af 1699 udsendt ordre om at indsende alle gamle segl og stempler med henblik på en generel udskiftning til et nyt design.³⁶

Der var på det tidspunkt 47 toldsteder i Danmark, foruden et mindre antal filialer og kontrolposter. En del toldere efterkom imidlertid ikke ordren, og andre indsendte alene et enkelt af toldstedets

segel, selv om de havde flere eksemplarer. Resultatet var, at kun 26 af seglene i provinsen blev udskiftet ved denne lejlighed. Det drejede sig om segl fra Helsingør, Rørvig, Kalundborg, Samsø, Køge, Præstø, Vordingborg, Næstved, Stege, Nykøbing Falster, Dragsminde, Fåborg, Bogense, Fredericia, Århus, Randers,

Mariager, Ålborg, Hals, Skagen, Hjørring, Ringkøbing, Ribe (2 stk) og List (2 stk).

Seglene fik udover toldstedets navn

indsat årstallet 1699 samt kongens monogram. Sådanne monogramsegl skulle naturligvis ændres ved hvert tronskifte. I overensstemmelse hermed udstedtes ved de efterfølgende ændringer i kongerækken nye generalordrer om indsendelse af segl og stempler, og i løbet af

1700-tallet blev monogramseglene indført overalt.

Eksempler på toldsegl fra nyordningen i 1699.³⁷

Fig. 28: Helsingør toldsegl (1699).

Fig. 29: Rørvig toldsegl (1699).

Fig. 30: Vordingborg toldsegl (1699).

Fig. 31: Ålborg toldsegl (1699).

1699-seglen blev fremstillet af stempelskærer Jesper Knudsen Friis i København. Prisen var 1 rigsdaler stykket for et almindeligt lille segl, samt ekstra 24 skilling, hvis seglet skulle forsynes med jern til slagningen. De fleste af hans segl var af traditionel oval form, men enkelte skilte sig dog ud, som for eksempel det afbildede kantede segl fra Ålborg i figur 31.

Fig. 32: Hals toldsegl (1699).

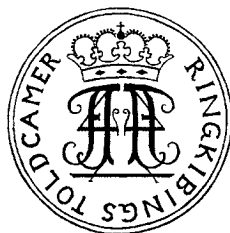
Under Ålborg toldsted hørte en toldkontrol i Hals ved indsejlingen til Limfjorden, og som det fremgår af figur 32, havde Hals sit eget segl. Situationen var helt parallel til Kruses toldkontrol på Albuen under Nakskov toldsted 1692-95.

Seglet fra Rørvig i figur 29 illustrerer til gengæld den modsatte situation, nemlig en flytning af hele toldstedet til indsejlingen af et farvand. Toldstedet i Rørvig var blevet oprettet i 1680, samtidig med, at man nedlagde toldstederne i Nykøbing Sjælland, Holbæk, Roskilde og Frederikssund.

Udover seglene ved toldvæsenet i pro-

vinsen stod Jesper Knudsen Friis også

for fornyelsen af seglene ved toldvæsenet i hovedstaden. Det drejede sig om ikke mindre end 50 segl, men det skal samtidig nævnes, at toldvæsenet her også administrerede bykonsumtionen,

hvorimod bykonsumtionen i provinsbyerne var bortforpagtet og adskilt fra toldvæsenet.

Alle Københavns toldsegl blev udskiftet, idet de enten erstattedes af nye med monogram eller fik det gamle monogram udskiftet. Hovedseglet med byens tårne fik således udskiftet sit lille monogram. Det siger sig selv, at tronskiftet også indebar udgifter til nyt monogram på skiltningen ved toldkammeret og ved konsumtionskontorerne i byen.³⁸

Eksempler på toldsegl fra Frederik 4.s senere tid.

Fig. 33: Toldinspektør Hans Meyers segl, København (1706).³⁹

Fig. 34: Ringkøbing toldsegl (ca. 1710?).⁴⁰

Fig. 35: Helsingør toldsegl (1729).⁴¹

Som sædvanligt fulgte efterhånden en del lokale ændringer i seglene, når de skulle udskiftes på grund af slitage. Det afbildede runde segl i figur 34 fra Ringkøbing hører vistnok til i denne kategori. Bemærk i øvrigt indskriften »toldcamer«. Netop i starten af 1700-tallet begyndte betegnelsen toldsted at blive afløst af den finere betegnelse toldkammer. Knap så fint er det derimod, at stempelskæreren har glemt bogstavet »Ø« i bynavnet.

Københavns toldvæsen havde en større portefølje af segl, hver beregnet til bestemte embeder og formål. Det afbildede segl i figur 33, med løbenummer 3 og bogstav M, har således været anvendt af toldinspektør Hans Meyer. Han har benyttet seglet på sin embedskorrespondance, men når det gjaldt toldattester og mere generelle dokumenter, så benyttede man toldstedets store hovedsegl med byens tårne.

Endelig skal omtales Helsingørs toldsegl fra 1729 i figur 35. Seglet er specielt derved, at det kombinerer kongens monogram med det danske våbenskjold med de tre løver. Helsingør havde hele to toldkamre, dels Øresunds Toldkammer for sundtolden, og dels det almindelige toldkammer for tolden af den øvrige trafik. Seglet har været benyttet ved sidstnævnte toldkammer.

Som eksempel på monogramsegl fra de to næste konger er i figur 36 og 37 vist to toldsegl, også kaldet toldstempeler, fra List toldsted. De afbildede ek-

semplarer er af standardtype, som un-

der Christian 6. og Frederik 5. anvendtes ved de fleste toldsteder i Danmark.

Toldstedet ved List på det nordligste af vadehavsoen Sild var blevet oprettet i 1680. Hensigten var at opkræve strømtold af den gennemsejlende trafik på Listerdyb og tilstødende farvande, for derved at genere den gottorpske hertug.⁴³ I 1682 fulgte oprettelsen af en toldopbørselsfilial på øen Amrum. De særlige toldforhold afspejledes i, at List ved segludskiftningen i 1699 fik to toldsegl, som overgik de andre segl i størrelse, og som blev udstukket på en særlig måde.

Under den store nordiske krig indlemmede Frederik 4. det gottorpske Slesvig i sine besiddelser, og derefter nedtone-

des toldstedets status. De to afbildede segl har således normalstørrelse.

Eksempler på segl fra tiden under Christian 6. og Frederik 5.⁴²

Fig. 36: List toldsegl (ca. 1730).

Fig. 37: List toldsegl (ca. 1746).

Toldsegl fra andre af kongens riger og lande

Lad os afslutte beskrivelsen af toldvæsenets segl ved at vende blikket mod nogle af de øvrige områder i det danske monarki. Skånelandene gik som bekendt tabt i 1658, men under den skånske fejde 1675-79 samt under den store nordiske krig 1709-20 lykkedes det i perioder at generobre dele af provinserne. Lokalforvaltningen måtte indordne sig under den nye midlertidige danske overmagt, og det gjaldt også toldvæsenet.

Fig. 38: Landskrone toldsegl (ca. 1676).⁴⁴

Da de danske myndigheder således i august 1676 lod offentliggøre en kongelig bevilling, som gav de erobrede områder i Sverige lige frihed i tolden

med de danske provinser, sørgede man

utvivlsomt også for at forsyne toldstederne med danske toldere og danske toldsegl.⁴⁵ Det gik naturligvis ikke an, at de skånske toldsteder anvendte toldsegl med svenske symboler. Toldseglet fra Landskrone, som er vist i figur 38, bærer således det danske våbenskjold med de tre løver.

Norge, som sandsynligvis fik sine første toldsegl ved midten af 1600-tallet omtrent samtidig med Danmark, havde omkring 25 toldsteder. Bergen var det største af toldstederne, så det var ikke

tilfældigt, at man her var i besiddelse af et iøjnefaldende stort toldsegl, som det afbildede fra 1682 i figur 39.

Det benyttedes på daværende tidspunkt til lakforsegling af tolddokumenter efter alle kunstens regler, idet der over lakken blev lagt en smukt udskåret papiroblat, inden seglet blev påtrykt. På den måde dannedes en prægning i pa-

piroblaten, som samtidig beskyttede lakken nedenunder.

Fig. 39: Bergen toldsegl (1682).⁴⁶

Fig. 40: Kristiania toldsegl (ca. 1660?).⁴⁷

Det andet afbildede norske segl i figur 40 er fra Kristiania toldsted. Størrelsen er her lidt mindre, og formen er oval. Fælles for begge segl er billedet af den norske løve, et symbol, som gik igen i de fleste norske toldsegle fra anden halvdel af 1600-tallet.

I den danske del af hertugdømmerne Slesvig og Holsten fulgte toldseglene ligeledes det gængse princip, at de enten bar områdets våbenskjold eller kongens monogram.

Fig. 41: Marstal toldsegl (ca. 1730?).⁴⁸

Det afbildede segl i figur 41 fra Marstal på Ærø bærer således et våbenskjold med to løver, hvilket indikerer, at øen henhørte til hertugdømmet Slesvig. Marstal var kommet under den danske krone i 1729, men seglet, som anvendtes i 1730'erne, kan for så vidt godt stamme fra tiden forud, hvor byen hørte under

de sønderborgske hertuger.

Fig. 42: Tønder toldsegl (ca. 1730).⁴⁹

På seglet i figur 42 fra Tønder fremgår datering og tilhørsforhold derimod mere tydeligt, fordi våbenskjoldet er erstattet med Christian 6.s monogram.

Embedssegle ved skattevæsenet

Skattevæsenet er kendetegnet ved, at embedssegle for det første kom i brug relativt sent, og for det andet skete det ikke efter en beslutning fra centralt hold. Det hænger naturligvis sammen med beskatningsobjektet. Til kontrollen af varestrømme var brugen af skibsdokumenter, forsegling af skibsladninger samt stempeling af varer naturligvis helt central, og officielle embedssegle tjente et vigtigt formål i den forbindelse. Derimod var der mindre behov for embedssegle, når det gjaldt udskrivningen af skatter efter mandtal eller efter den faste matrikel over hartkorn.

På et enkelt område var det dog tjenligt med et officielt segl, nemlig med hensyn til stempelafgiften. I den første udgave af stempelafgiften, som indførtes i 1657, blev de afgiftsberigtigede dokumenter således forsynet med et officielt laksegl, som vist i figur 43. Seglet bærer det danske våbenskjold med de tre løver samt årstallet 1657.⁵¹

Fig. 43: Segl til stempelafgiften (1657).⁵⁰

Seglet til stempelafgiften var dog mere et afgiftstempel end et egentlig embedssegel, om end grænsen var flydende, for toldsegl blev også anvendt som afgiftstempel, for eksempel til stempeling af varer som tegn på toldberigtigelse. I de udgaver af stempelafgiften, som fulgte efter 1660, gik man i øvrigt over til den noget billigere og nemmere løsning at lade lakforseglingen erstatte af et våbenskjold påtrykt med en trykpresse.

Vender vi os mod det almindelige skattevæsen, må vi først og fremmest pege på amtstuerne som modstykket til toldstederne inden for toldvæsenet. Der fandt i løbet af 1660'erne og 1670'erne en udvikling sted, hvor amtstuerne etableredes som selvstændige forvaltningsenheder, ledet af kongeligt ansatte amtsskriverer eller amtsforvaltere. Tidligere havde funktionen hørt under lensmanden eller amtmanden, som havde ansat private skrivere til at forestå den lokale opbeholdelse af skatter. Men denne udbygning af forvaltningsapparatet under den ældre enevælde blev ikke fulgt

op med indførelsen af embedssegel. På amtstuerne anvendte amtsskriverne og amtsforvalterne deres private segl, når

der var behov for at forsegle dokumenter.

Ældste påtrufne amtsslige segl er vist i figur 44 og stammer fra Riberhus amt, hvor det benyttedes ved forsegling af amtets hartkornsmatrikel fra 1664. Det er dog uklart, om seglet blev brugt af amtsskriveren på amtstuen, eller om det snarere anvendtes af amtmanden, hvis funktion var knyttet til det, der senere

blev kaldt amtskontoret.

Fig. 44: Riberhus amts segl (ca. 1664).⁵²

Fig. 45: Havreballegård amts segl (ca. 1718).⁵³

Næste i rækken af amtsslige segl er fra Århus amt, eller Havreballegård's amt, som det også kaldtes under den ældre enevælde. Seglet, som er vist i figur 45, blev anvendt til at attestere amtstuenes skatteregnskab for 1718, men da regnskabet skulle underskrives af både

amtsforvalter og amtmænd, er det heller ikke her helt klart, om seglet hører til amtstuen eller til amtskontoret.

Der er derimod tilfældet for et næsten samtidigt segl fra Randers amt, for her lyder indskriften »Randers amtstue segl«, som vist i figur 46. Seglet benyttes af konstitueret amtsforvalter Herman Collerup i 1724 og af hans efterfølger i embedet.

Fig. 46: Randers amtstuesegl (ca. 1724).⁵⁴

Man bemærker, at seglene fra Havreballegård amt og Randers amtstue bærer kongens monogram, hvorimod det ældre segl fra Riberhus amt ikke har antydninger af officiel symbolik, hverken monogram, våbenskjold eller kongekrone. Udbredelsen af embedssegel i amtsligt regi foregik kun langsomt, og initiativet lå hos de lokale myndigheder.

Fig. 47: Nyborg amtstuesegl (ca. 1780).⁵⁵

Vi skal helt frem til slutningen af 1700-tallet, førend embedssegel kom i anvendelse i større målestok på amtstuerne. På det tidspunkt dukkede typer op, som det viste segl i figur 47 fra Nyborg amtstue.

Seglene anvendtes især til forsegling af breve i embeds medfør, idet seglene godtgjorde over for postvæsenet, at der var tale om tjenestebreve med ret til portofrihed. På grund af stigende lakpriser blev det i 1811 tilladt at benytte en kombination af påklstringsoblat og sværestempel i stedet for laksegel, men fra 1832 krævedes atter laksegel på tjenestebrevene.⁵⁶

Embedssegel ved

centralforvaltningen

Lad os slutte beskrivelsen af told- og skattevæsenets embedssegel med at se på centralforvaltningens embedssegel. Ved den reform af de centrale organer, som fulgte efter enevældens indførelse i 1660, blev told- og skattevæsenet sammen med finansvæsenet og forskellige andre ressortområder placeret under Skatkammeret, som ledes af Kammerkollegiet. De andre øverste regeringsorganer blev Statskollegiet, Krigskollegiet, Admiralitetskollegiet, Danske Kancelli og Tyske Kancelli. Netop ved denne lejlighed fik flere af de nye organer tillagt embedssegel.

Det danske våbenskjold med de tre løver gik igen på flere af seglene, og der til kom en indskrift samt et symbol for det pågældende ressortområde. Mens for eksempel Krigskollegiet som symbol antog sig et par korslagte sværd, og Admiralitetet et par korslagte ankre⁵⁷, fik Kammerkollegiet et par korslagte nøgler – her hørte statskassen og finanserne til. Indskriften på Kammerkollegiets segl lyder: »S(acræ) R(egiæ) M(ajestatis) DANIAE NORWEGIAE CONCILII CAMERÆ SIGILLUM«, dvs. Danmark-

Norges Kongelige Majestæts Kammerkollegiums Segl. Seglet, som er vist i figur 48, anvendtes til lakforsegling sammen med en firkantet papiroblat.

Fig. 48: Kammerkollegiets segl (ca. 1661).⁵⁸

I 1679 omdannedes Skattekammeret til Rentekammeret, og i anden halvdel af 1700-tallet fulgte mere dybtgående reformer, som blandt andet betød, at toldvæsenet og enkelte andre sagsområder i 1760 udskiltes fra Rentekammeret. Seglet anvendtes dog uændret gennem hele perioden af Kammerkollegiet, når

Fig. 50: Vestindisk-Guineisk Rente- og Generaltoldkammers segl (1760).⁶¹

det på vegne af Skattekammeret og senere Rentekammeret udstedte officielle dokumenter, som for eksempel instruktioner for embedsmænd inden for skattevæsenet. Når det derimod gjaldt udsendelsen af skattebreve og andre love i kongens navn, benyttede man Kammerkollegiets eksemplar af det såkaldte store kongelige segl.

På niveauet under Kammerkollegiet befandt sig en række kontorchefer med titel af renteskriver. De stod for den almindelige korrespondance med lokale myndigheder og private personer, og i den egenskab forseglede de brevene med deres private segl. Men som led i reformerne efter Frederik 4.s tronbestigelse fik de i begyndelsen af 1700 et embedssegel, som vist i figur 49.

Fig. 49: Rentekammerets segl (1700).⁵⁹

Forbilledet var kammerkollegieseglet, men i en mere beskeden størrelse og uden indskrift. Det nye rentekammersegel fik en vid udbredelse gennem resten af enevælden, blandt andet i forbindelse med underskrivelse af forpagtningskontrakter og antegnelser, ved autorisation af toldbøger, samt, frem for alt, ved forsegling af udgående post. Små seglvariationer beretter om, at hvert renteskriverkontor rådede over sit eget eksemplar. Seglet optræder altid

som laksegl uden oblat.

Ved delingen af Rentekammeret i 1760 fik det nye organ, hvor toldvæsenet og kolonisager blev henlagt, navnet Vestindisk-Guineisk Rente- og Generaltoldkammer. Det fik naturligvis sit eget segl, og fremgangsmåden var den, at man kopierede billedet fra rentekammerseglet af 1700 og forsynede det med en omskrift. Senere fulgte yderligere omrokeringer af sager, og seglet ændrede udseende flere gange i resten af enevælden. I figur 50 er vist den ældste udgave af seglet.⁶⁰

Afslutning

Det har ikke været hensigten at illustrere samtlige embedssegel inden for told- og skattevæsenet i den behandlede periode. Men udvalget af af tegnede segel giver alligevel et godt indblik i de forskellige kategorier af embedssegel, både på lokalt og centralt niveau. Der er samtidig påvist en tydelig sammenhæng mellem udviklingen i embedssegel på den ene side, og forholdene omkring administrative processer, strukturer og reformer på den anden side. Selv om man nok kunne forvente en sådan overordnet sammenhæng, har seglstudierne tilføjet ny konkret viden, og nye sider af told- og skat-tehistorien er blevet afdækket.

Noter

1. Jvf. Poul Bredo Grandjean: *Dansk sigillografi*, 1944.
2. Aftegnet efter laksegl med papirob lat på toldpas i toldrgsk. pk. 66, bilag 1687-88. Seglets diameter er ca. 35 mm.

3. V.A. Secher (udg.): *Corpus Constitutionum Danicae. Forordninger, recesser og andre kongelige breve*, I-VI, 1877-1918, V, s. 78, instruktion 27. jan. 1641, §2. Kancelliets Brevbøger, missiver 26. jan. 1641 og 27. jan. 1641.
4. Toldrulle 1. sept. 1655, afsnit V, 34; *Corpus Constitutionum Danicae* (se note 3), VI, s. 252.
5. Trykt toldrulle 1686, afsnit I.13, s. 12 om portofrihed.
6. Jvf. Odense toldsegl afbildet i Otto Madsen og Anders Monrad Møller: *Odense toldkammers historie 1632-1988*, 1989, s. 22 f.
7. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1715 (Rentekammeret (Rtk.) 2215.328, læg C). Seglhøjde ca. 30 mm.
8. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1715 (Rtk. 2215.329). Diameter ca. 30 mm.
9. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1715 (Rtk. 2215.328, læg C). Diameter ca. 35 mm.
10. Aftegnet efter reliefpræg på toldseddel fra 1678 (Nykøbing F toldrgsk. 1678) samt laksegl på brev fra 1715 (Rtk. 2215.328, læg C). Diameter ca. 35 mm.
11. Aftegnet efter laksegl på skibsmålebrev fra 1732 (Rtk. 2215.330). Højde ca. 26 mm.
12. Aftegnet efter laksegl på attest fra 1691 (Bandholm toldrgsk. 1686-87). Højde ca. 26 mm.
13. Aftegnet efter reliefpræg på attest fra 1696 (Mariager toldrgsk. 1696-97). Højde ca. 26 mm.
14. Aftegnet efter toldseddel fra 1699 (Kerteminde toldrgsk. 1696-1699) og reliefpræg på passerseddel fra 1722 (Samsø toldrgsk. 1722). Højde ca. 26 mm.
15. Instruktioner 22. nov. 1655 og 24. dec. 1655, *Corpus Constitutionum Danicae* (se note 3), VI, nr. 207 og 212.
16. G. Bergström: Toldvæsenet i Skåne omkring 1650-60, *Dansk Toldtidende* 1952, s. 128 f.
17. Aftegnet efter laksegl på breve fra 1727-29 (Rtk. 2215.331). Højde ca. 29 mm.
18. Jvf. Lolland-Falster toldrgsk. 1606-61, Nysted, toldseddel fra 1651.

19. Aftegnet efter laksegl på toldsedler fra 1665 og 1678 (St. Heddinge toldrgsk., antegnelsesbilag 1655-66; Nykøbing F toldrgsk., antegnelsesbilag 1678-80), samt på attest fra 1690 (Bornholms toldrgsk., antegnelsesbilag 1688-89). Højde ca. 31 mm.
20. Forordning 4. sept. 1680, Kvartudgaven af kgl. forordninger.
21. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1711 (Rtk. 2215.329). Højde ca. 30 mm.
22. Aftegnet efter reliefpræg på passersedler 1714-15 (Rtk. 2215.328, læg C). Diameter ca. 28 mm.
23. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1714 (Rtk. 2215.328, læg C). Højde ca. 30 mm.
24. Aftegnet efter reliefpræg på attester fra 1692 (Ebeltoft toldrgsk. 1689-90) og 1725 (Samsø toldrgsk. 1724), samt passerseddel fra 1714 (Rtk. 2215.328, læg C). Højde ca. 29 mm.
25. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1716 (Rtk. 2215.329). Højde ca. 27 mm.
26. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1711 (Rtk. 2215.329). Højde ca. 25 mm.
27. Aftegnet efter reliefpræg på attester fra 1698 (Mariager toldrgsk. 1696-97) og 1699 (Kerteminde toldrgsk. 1696-98). Højde ca. 26 mm.
28. P. Haagen Jørgensen: Byen med de skønne taarne. Københavns toldcammers seigl, *Dansk Toldtidende* 1914, s. 28-29. Aage Rasch: *Dansk toldpolitik 1760-1797*, 1955, foto s. 25.
29. Alle aftegnet efter samling af 26 laksegl fra Kruses forpagtningsperiode (Rtk. 2215.328, læg C). Højde ca. 21 mm, fig. 19 dog ca. 24 mm.
30. Ordre 10. febr. 1696-24. marts 1696, Rtk. 2215.335.
31. Jvf. Claus Rafner: Tobakstoldvæsenet 1701-1715, *Zise*, 1995, 3, s. 121-41.
32. Aftegnet efter laksegl på dokument fra 1701 (Rtk. 2215.327, læg A). Højde ca. 23 mm.
33. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1702 (Rtk. 2215.327, læg C). Højde ca. 22 mm.
34. Aftegnet efter samling af 15 laksegl fra tobakstoldvæsenet 1701-10 (Rtk. 2215.328, læg C). Højde ca. 25 mm.
35. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1713 (Rtk. 2215.327, læg C). Højde ca. 23 mm.
36. Ordre og udgifter vedrørende nye segl i Rtk. 2246.28, fol. 96. 30. dec. 1699, samt Rtk. 2241.40, fol. 101, 17. maj 1700.
37. Alle aftegnet efter laksegl på breve fra 1715 (Rtk. 2215.328, læg C), Vordingborg dog brev af 1714 (Rtk. 2215.329). Højde ca. 21 mm, fig. 31 dog ca. 19 mm.
38. Københavns toldrgsk. pk. 1, 1699.
39. Aftegnet efter laksegl på brev fra 1708 (Rtk. 2215.327, læg C). Højde ca. 22 mm.
40. Aftegnet efter reliefpræg på passerseddel fra 1714 (Rtk. 2215.328, læg C). Diameter ca. 29 mm.
41. Aftegnet efter laksegl på skibsmålebrev fra 1730 (Rtk. 2215.330). Diameter ca. 28 mm.
42. Aftegnet efter de laksegl, hvormed tolderen autoriserede fuldmægtigens toldbøger for Amrum (List og Amrum toldrgsk. 1732 og 1761).
43. Jvf. C. Christiansen: *Bidrag til dansk statshusholdnings historie under de to første enevoldskonger I-II*, 1908-22, II, s. 767 f.
44. Aftegnet efter reliefpræg på toldsedler fra 1678 (Nykøbing Falster toldrgsk., antegnelsesbilag 1678-80). Højde ca. 26 mm.
45. Se fx. Sæby toldrgsk. 1676 pk. 4, antegnelsesbilag 3: Rentekammerskrivelse af 16. aug. 1676 om kgl. bevilling af 27. juli 1676.
46. Aftegnet efter laksegl med oblat på toldseddel fra 1682 (Nykøbing Falster toldrgsk., antegnelsesbilag 1681-82). Diameter ca. 35 mm.
47. Aftegnet efter reliefpræg på attest fra 1682 (Ålborg toldrgsk. 1681, antegnelsesbilag) samt laksegl på toldseddel fra 1687 (Kerteminde toldrgsk. 1687-88). Højde ca. 31 mm.
48. Aftegnet efter reliefpræg på toldseddel fra 1733 (Dragsminde toldrgsk. 1733). Højde ca. 27 mm.
49. Aftegnet efter reliefpræg på attest fra 1733 (List toldrgsk. 1733). Højde ca. 24 mm.
50. Aftegnet efter laksegl med papir-oblat på kvit-

Undergrundsøkonomi og økonomisk kriminalitet

Af en kontroltolders dagbog (6)

af Bent Andreassen

1980-1990. Foredrag fra kursus om undergrundsøkonomi (2)

Moms- og skatteunddragelsessagerne og medvirken hertil kunne være kombineret med bedrageri. Det gjaldt blandt andet de store omfaktureringssager, hvor der var omfaktureret til rederiskibe, uden at rederne var vidende herom.

Kun få bedragerisager blev rejst, blandt andet fordi det lå i luften, at det at få forbrugsgoder i et vist omfang konverteret til fradragsberettigede driftsudgifter på et rederiskib var et slags personalegode for såvel skipper som besætningsmedlemmer!

På daværende tidspunkt skelnede jeg i mit indlæg mellem to typer sort økonomi, nemlig

kategori 1 den spontane unddragelse og kategori 2 den systematiserede

Den første kategori kendetegnedes netop ved sin spontanitet, og for de involverede parter (sælger og køber) var der ofte tale om engangsforeteelser eller måske en lille række af engangsforeteelser.

Det gav sig blandt andet udslag i småclearinger mellem handlende og køb af en sort gris hos en landmand, hvor købersiden dulmede sin samvittighed med, at det på daværende tidspunkt alene var sælgers ansvar, om transaktio-

nen skulle være sort. Ligegyldigt hvor mildt, skattetrykket har været i tidens løb, har sådanne transaktioner altid fundet sted, og holdt inden for rimelige grænser har det aldrig været den form for undergrundsøkonomi, der har ramt den officielle økonomi hårdest. Det skal dog lige tilføjes, at når det spontane blev systematiseret, røg man automatisk over i kategori 2.

Man kunne anlægge den betragtning ved en prioritering af kontrolopgaverne, at kontrolindsatsen mod den spontane unddragelse skulle prioriteres meget lavt, eventuelt helt udgå. Måske også ud fra en betragtning om, at den gruppe borgere, der foretager spontane unddragelser, er en gruppe, som er modtagelig for en vis form for terapi. Det vil sige en oplysende og forebyggende indsats, eksempelvis via massemedierne. En kollega foreslog på daværende tidspunkt noget sådant. Det blev oven i købet gennemført. Om det havde den store virkning, tvivler jeg dog på.

Det var kategori 2-sagerne, de systematiske, der skulle have vores bevågenhed, og da havde vi allerede et stort erfaringsgrundlag. Af kontrolaktioner rettet mod systematiserede unddragelser kunne på daværende tidspunkt anføres aktionerne mod spilleautomatbranchen, omfaktureringssagerne, systematiserede unddragelser inden for

fiskehandel og handel med grøntsager samt aktioner mod visse dele af ædel-metalbranchen.

Fælles for de fleste af disse sager – for ikke at sige dem alle – var, at moms-sagerne afledte skattesager og i flere tilfælde så grove overtrædelser af skat-tektrollen, at sagerne endte i straf-felovsregi.

På grund af sagernes størrelse og unddragelsernes systematiske karakter havde sådanne sagskomplekser og kontrolaktioner pressens store bevågenhed. Man havde indtil 1982 været af den opfattelse, at straf, omtale af straf og pressens udførlige beskrivelser af sagerne havde en stor præventiv effekt.

I Nordjylland forsøgte vi at måle eller udmønte den præventive effekt i kroner. For en spilleautomatudlejer med 25 opstillingssteder blev spilleindtægten opgjort for en 12 måneders periode, der lå op til datoen for en ransagning med efterfølgende anholdelse af udlejereren af spilleautomaterne. Udlejningsvirksomheden blev efter anholdelsen drevet videre med de samme 25 opstillingssteder. Den registrerede omsætning steg med 577.000 kr., hvilket kunne anskues som en talmæssig måling af den præventive effekt.

På daværende tidspunkt gik vi fra toldvæsenets side over til at anvende en slags standarderkendelse. Dette skyldtes, at kontrollen i de skattesager, der blev en følge af spilleautomatsagerne og de første omfaktureringssager, af revisorer og advokater blev kritiseret for, at man ikke i tilstrækkelig grad havde oplyst folk om de konsekvenser, det fik skattemæssigt for dem, i og med, at de underskrev en efterangivelse på et unddraget momsbeløb. Efter min opfattelse

var det ikke et reelt problem, idet folk ganske godt var klar over, at moms på daværende tidspunkt var en 15 procents forretning, ligesom de udmærket var klar over, at skat kunne være en 50 procents forretning. Eller sagt på en anden måde. Det, der drev folk eller lokkede folk, var ikke en besparelse på momsen, men mere en besparelse i skat.

Det, der vækker undren, når man ser tilbage på forløbet, er, at der pludselig 10 år efter dommene i omfaktureringssagerne blev afsagt en anden dom i en omfaktureringssag, som afstedkom, at Told-Skat i en årrække ikke beskæftigede sig med omfaktureringer. Faktisk var omfaktureringer »afkriminaliseret« lige indtil sidst i 1990'erne, hvor skatteminister Ole Stavad fik gennemført en lovændring, som meget klart kriminaliserede fænomenet omfaktureringer.

I den forbindelse kan jeg ikke lade være med at tænke på følgende ordveksling, som jeg oplevede for nylig på en servicestation. Kunden foran mig havde netop købt 200 cigaretter. Han spurgte ekspedienten: »Kan jeg få en nota?« »Ja, selvfølgelig!« Kunden instruerer videre: »I stedet for cigaretter skriver du vaskebørster til minkfarmen!« En nota med de ønskede oplysninger bliver rakt over disken, og jeg og de andre i køen er lige blevet snydt for ca. 100 kr.!

Fælles for de beskrevne sager var, at urigtighederne blev konstateret ved bilagsrevision, hvilket også gjorde efterforskningen uforholdsmæssig dyr og i nogle, selv større sager, direkte ulønsom.

I de store spilleautomatsager og omfaktureringssagerne fandt efterforskningen sted hos begge parter i handelsforholdet således:

spilleautomatsagerne hos udlejerne (få)

og hos lejerne (de mange) – omfaktureringsagerne hos salgsvirksomhederne (få) og hos køberne (de mange)

I omfaktureringsagerne var det kun køberne, der tjente ved unddragelserne, medens sælgerne i bedste fald kun havde udsigten til en mulig omsætningsfremgang og en særegen form for kundepleje.

I spilleautomatsagerne efterforskede man hos lejerne, indtil man var nået op på et undtagelsesbeløb svarende til 80% af det beløb, lejerne havde undtaget.

I spilleautomatsagerne blev hovedmændene, udlejerne, og de største lejere kørt gennem retsmaskineriet i en hurtig retsforfølgning, hvilket i høj grad skyldtes den fokus, der var på sagerne fra de forskellige centrale myndigheder og fra pressens side. Det samme skete i de store omfaktureringsager, den hurtige retsforfølgning, men her blev det accepteret, at man på købersiden »kun« fandt ca. 30% af det undtagne beløb. En erkendelse af, at disse sager var endnu tungere, da det var umuligt at dokumentere undtagelserne til mere end 30% hos købersiden.

Man mærkede i efterforskningen, at puklen af sager hos såvel toldvæsen, kriminalpoliti og anklagemyndighed som domstolene voksede. Dette medførte, at følgende synspunkt, som for daværende tidspunkt var ret udbredt inden for kriminalpolitiet, måtte tages op til overvejelse: at vi indskrænkede os til kun at efterforske hos den ene part i handelsforholdene, nemlig hos »de få«.

Synspunktet fra kriminalpolitiets side var det pragmatiske, at det var den bilagsudstedende part i forholdet, som ved sine dispositioner gjorde det muligt

at udføre undtagelserne. Som det blev udtrykt fra kriminalpolitiets side: »Når vi nu ikke kunne efterforske hos alle, så måtte vi bestræbe os på at forfølge de personer eller virksomheder, der gjorde de systematiske undtagelser mulige, nemlig de få.«

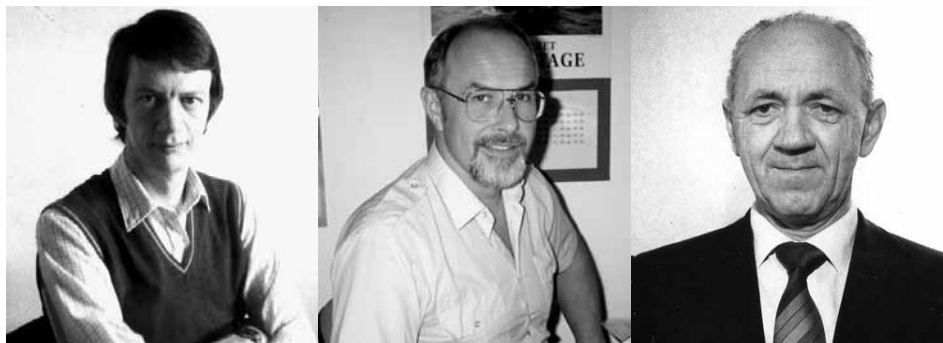
Af dette kan udledes, at problematikken sagstilsikring ikke er noget nyt fænomen.

1989. Økonomisk kriminalitet

I 1989 fik jeg til opgave, sammen med brave kolleger som Kurt Vittrup, Finn Mariendal, Erik Korsgaard, Finn Laurup Pedersen, N.J.P. Jensen, J. Kjær-Nielsen, Aksel Pedersen og Hanne Schmeltzer, at beskrive den økonomiske kriminalitets omfang og karakter, kontrolprocedurer, teknikker og værktøjer, organisation, resultatregistrering, medarbejderprofiler, uddannelseskrav og forholdet til pressen og offentligheden.

Vi holdt otte møder, og det gik ikke stille af. Alle var engagerede, og vi samlede materiale i stakkevis og læste utal-

Tre af deltagerne i arbejdsgruppen, der blev nedsat i 1989 til at beskrive den økonomiske kriminalitets omfang og karakter, kontrolprocedurer m.m., fra venstre toldinspektør i Direktoratet for Toldvæsenet Kurt Vittrup, overtoldassistent i København N. J. P. Jensen og toldinspektør Aksel Pedersen i Direktoratet for Toldvæsenet. Fotos i Told-Skat Museet.

lige bøger om emnet.

Fra en svensk publikation »Økonomisk brottslighed i Sverige« tyvstjal vi og ændrede den her viste planche (se forrige side):

Ringene skulle illustrere, hvorledes de forskellige »kriminalitetsformer« greb ind i hinanden.

A skulle illustrere hverdagsfusk, B skatte- og afgiftsunddragelse, C skatte- og afgiftssvig og D/E anden økonomisk kriminalitet, som ikke direkte medførte provenutab for staten, såsom under-slæb, bedrageri, mandatsvig og lignende.

Jeg har til min store glæde set, at man stadig anvender ringene i Told- og Skat-testyrelsen. Sidst, da man udsendte et notat om økonomisk kriminalitet.

Jeg vil dvæle lidt ved emnet medarbejderprofiler. Om dette emne blev vi enige om i rapporten at nedfælde:

Kontrol- og efterforskningsopgaven adskiller sig markant fra toldvæsenets øvrige arbejdsopgaver. Dette gør det naturligt at overveje,

hvilke evner og egenskaber hos det pågældende personale der i særlig grad vil være af betydning for en effektiv løsning af den pågældende opgave.

Der er således for det første tale om opgaver, hvis løsning ikke kan beskrives i lærebøger eller regler, og samtidig opgaver, som ofte ikke giver nogen løbende feedback i form af synlige resultater. For det andet kræver opgaveløsningen ofte aktiviteter på ubekvemme tidspunkter, uden at dette på forhånd kan fastlægges i nogen tjenesteliste. Endelig er der på dette område et udpræget behov for et tæt samarbejde på tværs af organisationsgrænser. Det betyder efter gruppens opfattelse, at medarbejdere, der skal beskæftiges med kontrol- og efterforskningsopgaver, bør besidde gode egenskaber på følgende områder: kreativitet, initiativ, samarbejdsevne, selvstændighed og modstandskraft.

Efter min bedste opfattelse bør selve regnskabsdisciplinerne ikke have forrang. Jeg har set adskillige dygtige medarbejdere med stor forstand på regnskabsvæsen, som slet ikke havde evnerne til at begå sig ved efterforskning

Tolder i København, Ålborg, København - og Hvidovre (3)

af Frode Bang

Tilladelse til uddannelse - 21. september 1962

Umiddelbart efter min beståede real-eksamen, hvor alle de øvrige indstillede også bestod, henvendte jeg mig i toldkamrets administrationsafdeling, hvor jeg i samarbejde med den meget flinke toldkontrollør (TK) Axel Møller Sørensen (det var ikke ham, der havde noget imod mig i starten) fik udarbejdet en ansøgning om tilladelse til at gennemgå den fastsatte forberedende uddannelse med senere optagelse på toldbetjentenes fagkursus for øje. Dette kursus skulle bestås – så vidt jeg husker – også med mindst mg i gennemsnit som grundlag for at kunne ansøge om tilladelse til at gennemgå en uddannelse med henblik på senere overgang til told-assistentklassen. Ansøgningen af 22. august 1962 blev med diverse kopier af eksamensbeviser og toldkamrets anbefaling fremsendt til departementet.

Ved skrivelse af 1. september 1962 kunne Overtoldinspektoratet for Jylland under henvisning til en modtaget skrivelse fra departementet meddele toldkamret og mig, at inspektoratet var blevet anmodet om at lade mig underkaste (det stod der) den ifølge reglerne omhandlede prøve i skrivning og regning, samt at resultatet af prøven skulle indberettes til departementet sammen

med udtalelse om, hvorvidt jeg efter samtlige foreliggende omstændigheder var fundet egnet til videre uddannelse. Det blev samtidig tilkendegivet, at prøven skulle afholdes på toldkamret 5. september 1962 kl. 14.00.

Som påbudt mødte jeg op i toldinspektoratet og blev modtaget af min chef, TI Sigfred Nedermark, og den fungerende overtoldinspektør (OTI) for Jylland, C.B. Nielsen, der kom fra Århus for at overvåge denne prøve. Sidstnævnte sagde helt alvorligt til mig, at jeg endelig skulle sørge for, at samtlige regneopgaver var rigtige, og at der ikke ville blive taget tid på varigheden. Der var ikke regnemaskine til rådighed.

Vel placeret i toldkamrets konferencelokale (uden vinduer) kunne jeg så gå i gang med disse regneopgaver, der selvfølgelig omhandlede de fire regnearter. Opgaverne bestod af lange talkolonner med tal på op til 10 cifre, og der skulle også tages hensyn til diverse parenteser. Det var selvfølgelig ikke svært for mig, men jeg var dog alligevel lidt nervøs og spændt på resultatet. Jeg ville meget nødig snuble nu, hvor jeg var nået så langt.

Efter en times tid, hvor jeg havde regnet efter flere gange, følte jeg mig helt sikker på resultaternes rigtighed og dristede mig til at aflevere opgaverne til C. B. Nielsen, der efter en nøje gennemgang kunne bekræfte, at resultaterne

var rigtige. Pu-ha – der faldt en stor sten fra mit hjerte.

Så var vi nået frem til, at jeg skulle skrive en diktat. Dette foregik på Nedermarks kontor, hvor jeg tog plads i en meget stor og gammel sofa med tilsvarende bord. Toldinspektøren sad og varetog sit daglige arbejde ved sit skrivebord, mens overtoldinspektøren gjorde klar til at diktere. Jeg kom til at skrive det meste af reglerne vedrørende kropsvisitation. Langt om længe var vi færdige, og resultatet blev gennemgået af begge herrer, som sagte konfererede ved chefens skrivebord. Så rejste C. B. Nielsen sig i »egen høje person« og sagde meget højtideligt: »Vi har nu set Deres præsterede arbejder igennem, og vi er begge enige om, at De skal få lov til en videre uddannelse. Men jeg vil lige sige, at De kan godt være stolt af den

mulighed, De har opnået, idet det ikke er enhver toldpakhusbetjent beskåret at få sådan en tilladelse!«

Der kom så i løbet af september 1962 meddelelse fra Overtoldinspektoratet om, at departementet havde givet mig tilladelse til at gennemgå den forberedende uddannelse til toldbetjentkursus, og at jeg straks ville få tilsendt de nødvendige lærebøger med henblik på at komme på dette kursus i oktober 1963, hvilket dog var gjort afhængig af toldkamrets udtalelse pr. 1. september 1963 om, hvorvidt jeg efter de foreliggende omstændigheder fortsat var egnet dertil.

Herefter kunne jeg så trække vejret lettet et stykke tid, men efter modtagelsen af diverse lærebøger måtte jeg foretage et kæmpearbejde med alle de medfølgende rettelser, som skulle klip-

Personale fra Aalborg Toldkassererkontor, fotograferet ved personalefest 7. oktober 1963. Fra venstre og i rækkefølge rundt om bordet ses toldassistent I. Madsen, kontrollør Børge Untidt, kontorassistent M. Kallestrup Sørensen, toldkasserer E. S. W. Ottesen og medhjælperne Else Kusk og Hanne Larsen. Foto: Henrik Knudsen.

pes ud og klæbes ind i disse bøger. Jeg benyttede også tiden til at gennemse det væsentligste af det modtagne.

Den videre uddannelse begyndte så i foråret 1963, hvor jeg og de andre »skolefolk« fra TB-gruppen på foranledning af toldkasserer (TKS) E. S. W. Ottesen på skift blev kaldt op til ham for at regne nogle opgaver vedrørende havneforretninger og foretage omregning af fremmed mål og vægt m.m. Dette skete i en periode en gang om ugen, og vi måtte sidde og svede på et lille kontor med et kæmpestort varmeapparat, der var skruet for højt op. Endvidere måtte vi alle skiftevis gøre tjeneste i en måned på toldkassererkontoret, så vi fik alle en meget fin uddannelse med stor hjælp af det flinke og kompetente personale på kontoret.

Desuden måtte vi også gennemgå et omfattende brevkursus i tysk og engelsk fra de to sprog lærere på Toldskolen. Det var meget lærerigt og interessant med mange for mig ukendte glosor. Her syntes jeg, at jeg fik mest ud af den måde, som TK Jes Busk klarede opgaven på.

Da jeg ikke havde haft spor havnetjeneste, fik jeg et par måneder i dag- og natpatruljen. Jeg må nok sige, at jeg også her fik en meget venlig behandling af toldbetjentpersonalet, der altid var klar med råd og vejledning. Her var det især toldbetjentformændene R. Freudendal-Pedersen, C. O. Nielsen og Charles Andersen, som jeg havde mest med at gøre. Derimod mindes jeg, at enkelte af mine pakhuskolleger reagerede meget negativt og kom med hentydninger om fedteri osv. Der var endda en enkelt, som udtalte, at jeg ikke skulle ønske at komme tilbage til Ålborg, hvis jeg ende-

lig blev udnævnt til toldassistent, idet livet så ville blive gjort surt for mig. Det var ikke engang ment for sjov.

Som man sikkert kan tænke sig, havde jeg under min uddannelse de forskellige steder på toldkamret haft kontakt med en større del af personalet fra de øvrige grupper, og det passede mig fint. En dag spurgte overkontorassistent (OKA) Karen Meulengracht mig, om jeg ikke kunne lave nogle indmeldelseskort, som hun ville anvende i forbindelse med sit Sct. Georgs Gilde-arbejde. Hun havde nemlig konstateret, at jeg havde lært at skrive skilte. Det kunne jeg også; jeg havde jo lært det på handelsskolen i sin tid. Jeg var glad for, at jeg kunne hjælpe hende med disse kort og andre af hende stillede opgaver. Det største – og det mest spændende – jeg lavede for hende, var at udfærdige et gavebrev af 26. april 1963 med hendes dikterede tekst vedrørende overdragelse af nogle af hendes strand-

Overkontorassistent Karen Louise Meulengracht. Foto ca. 1960 i Told-Skat Museet.

grunde i Fårup Klit til Etatsforeningen. Som tak for hjælpen gav hun mig og min familie lov til at feriere en uge i sit sommerhus samme sted. Hun var endda så sød at køre os til og fra sommerhuset, ligesom hun også et par søndage inviterede os på bilture »ud i det blå«. Vi havde jo ikke bil dengang, så det var dejligt for os alle at komme lidt mere ud i naturen. Hun var et rigtigt sødt menneske.

Toldbetjentkursus

- 21. oktober-21. december 1963

Efter den meget lærerige periode fik jeg så, efter at toldkamret havde anbefalet mig til at komme videre i min uddannelse, tilladelse fra departementet til at møde op på kursus den 21. oktober 1963. Som så mange andre fra kursusholdet kom jeg til at bo på Sømands-hjemmet i Nyhavn – på den pæne side af vandet. Vi var vel en 7-8 stykker, og vi spiste alle på K.F.U.K. lige om hjørnet i Holbergsgade. Da væggene mellem værelserne ikke var særlig tykke og vist ikke isolerede, skulle man ikke larme ret meget, inden det ville forstyrre naboerne. Man kan vist forestille sig, hvor forstyrrende en aften man kunne komme ud for efter at have fået gule ærter til aften. Af og til spillede vi billard, og vi kom godt ud af det med hinanden. Vi samledes nogle gange hos V. B. Olsen og Emil Tøgersen fra Frederikshavn til en kop kaffe. Så vidt jeg husker, havde de et større værelse.

Alle på holdet var flinke og venlige over for mig, og jeg følte mig ikke sat uden for fællesskabet, selv om jeg kom fra pakhus-tjenesten og havde ambitioner om at komme i toldassistentræk-

ken.

På dette tidspunkt tænkte jeg af og til på, hvorvidt jeg i fremtiden ville støde på personer, som i deres indre måske ville fokusere mere på min fortid som pakhusmand end på min (eventuelle) opnåede stilling som »guldfasan«, hvilket af og til dengang var et anvendt kælenavn for en toldassistent. Det forekommer mig i dag, at jeg vist ikke helt slap fri for dette.

Jeg passede mine lektier, idet jeg jo skulle have en god karakter for at komme videre i min ønskede uddannelse. Det ærgrede mig selvfølgelig, at dette læseri kom til at gå ud over det sociale samvær med de andre, men jeg ved, at de forstod mig, og deres opbakning glædede mig meget.

Selve undervisningen foregik efter de daværende metoder uden brug af det nu anvendte apparatur, men vi 26 elever fik dog en så god og tilstrækkelig undervisning, at vi alle bestod eksamen, selv om vi på grund af tobakstænger nogle gange næppe kunne se tavlen. Der var nemlig, efter foretaget afstemning den første kursusdag, flertal for, at der måtte ryges i timerne. Ophavsmanden til denne afstemning var TI N. O. K. Bak fra Frihavnen, som underviste i faget Toldforvaltning, og som elskede at ryge pibe.

Jeg vil lige fortælle om en helt speciel eftermiddag, hvor vicetoldinspektør (VTI) Henry G. Petersen, som underviste os i punktafgifter, havde arrangeret en »lukket« rundvisning for os på bryggeriet Carlsberg. Besøget var tilrettelagt for, at vi kunne få et indblik i fremstillingen af øl, og det fandt sted en fredag eftermiddag, hvor Henry Petersen i de sidste to timer denne dag netop skulle

undervise os i ølbeskatning.

Vi fandt ud til bryggeriet ad forskellige veje og på forskellige måder. Jeg var så heldig, at jeg sammen med tre andre blev kørt derud af Henry Petersen i hans Morris Oxford, så vi kom helt ubesværet til døren efter en hyggelig tur, hvor vi talte om forskellige aktuelle ting. Henry var jo en flink og rar mand, som vi altid vidste, hvor vi havde.

Efter en udbytterig rundvisning af en kompetent person fra bryggeriet, som vel nok fortalte os mere end det, de sædvanlige turister fik at vide, sluttede vi i receptionen, hvor der på bordene var opstillet adskillige drikkevarer. Der blev vi så trakteret, alt imedens guiden opfordrede os til at stille spørgsmål.

Da det saglige var overstået, hyggede vi os efter opfordring af både guiden og Henry med at fortælle morsomme hændelser og vitser. Det var en rigtig morsom eftermiddag, hvor latteren rungede højt og inderligt – og stemningen blev altså ikke mindre, efterhånden, som vi lærte mere om de forskellige drikkevarer. Dog uden at nogen gik over »gevind«, og det var jo det fine ved det.

Jeg kan ikke lade være med at more mig over hjemtransporten, da vi 7-8 stykker fra Sømandshjemmet i sporvogn kørte mod Nyhavn. Nok havde vi været på toilet lige inden, vi gik fra bryggeriet, men der var altså et godt stykke kørsel ad ujævne skinner og sporskifter, inden vi, som skudt ud af en kanon, stod af ved Niels Juel og styrtede ned ad Holbergsgade for hurtigst muligt at komme hjem og få tisset. Der var absolut ingen muligheder for at løbe ind i en mørk baggård og lette benet, idet alle baggårde jo var fuldt oplyst en sådan fredag aften, hvor forretningerne i

gaden havde åbent.

Det, der irriterede de fleste af os på kursus, var, at vores opnåede eksamens-karakterer ville blive offentliggjort i det, vi dengang kaldte »familiejournalen«. Det var kælenavnet for »Meddelelser fra Departementet for Told- og Forbrugs-afgifter«. Vi vidste alle, hvor interessant det var for mange ved toldkamrene at studere disse karakterer, og da vi orienterede personalechef / konstitueret generaldirektør J. V. Henriksen (han underviste os i Organisation) om dette, lovede han, at han ville sørge for, at resultater herefter ikke mere ville blive offentliggjort. Han kunne desværre ikke forhindre, at vores resultater kom frem, idet vi nu var nået frem til eksamenstiden. Til gengæld lovede han, at vi måtte vente med at møde på tjenestestederne til efter jul, og at toldkamrene ville blive orienteret skriftligt derom. Sådan klarede en hensynsfuld chef dette problem til alles tilfredshed.

Så var det hele pludselig overstået, og jeg glædede mig over mit opnåede resultat, som kunne danne grundlag for at komme videre. Efter en hyggelig sammenkomst efter det sidste fag lørdag den 21. december, vendte vi så tilbage til de hjemlige omgivelser til juleferie som omtalt. Jeg tror bestemt, at mange af os sendte Henriksen en meget venlig tanke i denne juletid.

Regnskabs- og beskatnings-uddannelse – 1. marts 1964-28. februar 1965

Straks i det nye år forberedte jeg i samarbejde med TK Axel Møller Sørensen så en ny skrivelse til departementet med

anmodning om, at jeg fik tilladelse til at gennemgå det for toldelever anordnede kursus, der skulle begynde den 1. marts 1964 i København. Den 17. januar blev skrivelsen afsendt med toldkamrets for mig meget positive udtalelser.

Men der må åbenbart være sket ændringer af reglerne, som toldkamret ikke havde iagttaget. Departementet meddelte nemlig i skrivelse af 6. februar 1964, at man skulle oplyse, at imødekommelse af mit andragende ville medføre, at jeg efter de nye regler for elevuddannelse ville blive sat til regnskabsuddannelse fra 1. marts til 31. august 1964 og til beskatningsuddannelse fra 1. september 1964 til 28. februar 1965 ved mit toldsted. Det blev tillige oplyst, at jeg fra 1. marts 1965 ville blive ansøgt forflyttet til Københavns toldsted til tarifierings- og havnetjeneste, hvorefter jeg ville kunne forvente at blive optaget på det fagkursus for elever, der påbegyndtes i januar 1966 og sluttede i maj samme år. Samtidig udbad departementet sig underrettet om, hvorvidt jeg efter de nævnte omstændigheder fortsat ønskede at opretholde min ansøgning.

Umiddelbart efter at have bekræftet mit ønske om fortsat uddannelse, fik jeg den endelige tilladelse, og den 1. marts startede jeg på toldkassererkontoret, hvor jeg blev højtideligt modtaget af den højt respekterede TKS Ottesen, der på mine vegne glædede sig over, hvad jeg havde opnået.

Iløbet af det næste halve år fik jeg lært alt, hvad der var relevant at lære ved de forskellige pulte på kassererkontoret, og et par måneders ophold i toldopsynet ude i distriktet gav mig indblik i fortoldning af styrtegoods. De nærmere procedurer vil jeg undlade at komme

*Overtoldassistent Børge E. Breitenbauch.
Foto fra Zise 1994, s. 43.*

ind på, idet disse forhold – for hele toldområdet på fortrinlig måde i tidligere numre af Zise – er fortalt af andre.

I forbindelse med den daglige tjeneste fik jeg gennemlæst de mig tilstillede lærebøger. Her var Børge Breitenbauch igen venlig over for mig, idet han tilbød mig at stille sig til rådighed, hvis jeg havde spørgsmål vedrørende tarifieringsreglerne. Han var endda så flink, at han flere gange ofrede dele af sin frokostpause på at komme ud til mig i distriktet, hvor jeg sad sammen med en toldvagtmester. Jeg kan stadig se Breitenbauch for mig, især en dag, hvor regnen silede ned, og han mødte op næsten gennemblødt til skindet efter cykelturen fra toldkamret og ud til mig. Denne hjælp medførte, at jeg fik stor interesse for netop dette område af en toldassistentens arbejde.

En anden var mig behjælpelig på toldforvaltningsområdet. Det var igen TK Axel Møller Sørensen, som jeg fik lov til at konsultere, hvis der var noget, som jeg syntes krævede nærmere forklaring. På kassererkontoret lærte jeg meget af

toldassistenterne Hanne Jacobsen og Anna-Lise Mølgaard Nielsen, men selvfølgelig også af de dygtige kontordamer – især KA Sonja Larsen, senere gift Holm – med tjenestested i København, hvor vi et stykke tid igen kom til at arbejde sammen.

Toldkasserer Ottesen fulgte alle os elever meget nøje og overhørte os en enkelt gang om ugen i et par timer. Vi, det var Vagn Pedersen, Hans Henrik Knudsen og Nina Helbæk, mødte på toldkassererens kontor, hvor det så gik alvorligt løs. Overhøringen skete på den måde, at Ottesen læste noget af lærestoffet til den aktuelle uge op, og så var det meningen, at den, som han nu overhørte, skulle falde ind og gerne fortsætte så ordret som muligt i teksten. Det var godt nok varmt til tider, men da han ikke var helt uden humor, gik det stille og roligt derudad. Der bankede efter min bedømmelse et godt hjerte bag

det noget strikse udseende. Han elskede at fortælle små træk fra sin tid i Neksø.

Så var vi nået frem til min sidste dag på toldkassererkontoret inden min start i beskatningstjenesten den 1. september. Denne dag sad jeg ved en pult, i hvis nærhed der var placeret en skrivemaskine. Om eftermiddagen tog Ottesen plads ved denne skrivemaskine og var alvorligt optaget med, ved brug af tofingersystemet, at udfærdige et eller andet. Da han endelig var færdig, lagde han det skrevne foran mig og sagde: »Er De tilfreds med det, som jeg har skrevet, hr. Bang? Nu kan De se, at jeg har været tilfreds med Dem, og at jeg ikke har lagt noget til hinder for Deres videre uddannelse. Jeg skulle jo afgive en udtalelse her til slut.«

At jeg blev helt benovet, og at det fik mig til at føle mig helt genert, kunne jeg ikke skjule, men jeg fik da sagt rigtig mange tak for den fine udtalelse. Han

Personale fra Aalborg Toldkassererkontor, fotograferet ved personalefest 7. oktober 1963. Fra venstre mod højre, først bageste række, så forreste, ses kontorassistent Bente Holm Nielsen, kontorlærling Inger Lise Jensen, medhjælper Bodil Henriksen, kontrollør frk. Sørensen, toldelev Nina Helbæk og kontoraspirant Jytte Schmidt. Foto: Henrik Knudsen.

*Toldeleverne Vagn Pedersen og J. M. Hansen, fotograferet ved personalefest 7. oktober 1963.
Foto: Henrik Knudsen.*

var en mand af den gamle skole med gamacher over skoene osv. Ham havde jeg meget stor tillid til – en rigtig tjenestemand.

Jeg kunne således med god samvittighed starte i beskatningsafdelingen, hvor vi fik tilslutning af yderligere to elever, nemlig Ib Jørgensen og Bjarne Josefsen, der kom fra andre toldkamre for at deltage i denne tjeneste. Tidligere blev elever fra de nordligere toldkamre sat til vejerbodstjeneste i Ålborg, hvorefter de ved det nye års begyndelse straks kom på elevkursus i København i et halvt år. Efter de ændrede regler skulle vejerbodsuddannelsen nu foregå i København, hvilket vi vender tilbage til senere.

I Ålborg var beskatningsområdet på dette tidspunkt fordelt på to adresser, således at kontrollen med de gamle

punktafgifter var hjemmehørende på toldkamret, og den i 1963 indførte OMS blev styret fra en adresse i Slotsgade. Da disse beskatningsområder dækkede mange forskellige ting, fik vi kun et periferisk kendskab til disse afgifter. Det, jeg med fornøjelse husker, var, at TA Erik Lunild og jeg kørte rundt på hans VESPA-scooter og kontrollerede benzin til teknisk brug. Jeg sad så på bagsædet og passede godt på vores medbragte mappe.

Vi elever var under tjenesten opdelt i to hold. Jeg var en del sammen med Ib Jørgensen, der senere med stor dygtighed skaffede sig en flot karriere ved etaten. I en af vores frokostpauser dannede vi to i fællesskab den første idrætsforening ved toldstedet, nemlig »Toldvæsenets Idrætsklub af 15. 10. 1964« (T.V.I.). Vi fik derved mulighed for at

spille indendørs fodboldkampe inden for Ålborg Firmasport. Vi vandt dog ingen præmie.

Praktik, teori og elevkursus i København fra 1. marts 1965

Den hyggelige tid i Ålborg tog sin ende, og vi kørte alle med lyntoget en trist og regntung morgen. Hver af os havde i starten af turen vist nok med at tumle vores egne tanker. Jeg tænkte naturligvis på, at jeg for en længere periode skulle efterlade min familie i Nørresundby med ikke alt for gode udsigter for mig til at vende tilbage efter endt kursus, som, hvis alt gik godt, sammenlagt først var færdigt i juni 1966. Økonomisk ville det også blive hårdt, idet min ansøgte forflyttelse kun gav mig udstationeringspenge i de første tre uger. Min kone – som efter fælles beslutning var hjemmegående for at passe børnene – kunne kun supplere vores indtægt noget ved på en lille maskine, der var stillet op hjemme i vores soveværelse, at bevikle og lakere fiskestænger for et firma i samme bygning – samt for en større forretning i Ålborg at udføre specielle strikkearbejder, som hun inden for sin tidligere branche bl.a. var faguddannet i.

Da vi også havde fået en lille skatteletelse af kommunen, som var utrolig forstående, kunne det lige køre rundt. Heldigvis vidste jeg ikke på dette tidspunkt, at Københavns Kommune lidt senere ville tage halvdelen af denne lettelse fra mig. Jeg skulle jo beskattes af min indtjening i København. Da Nørresundby Kommune konstaterede dette, blev min kones skat tilsvarende reguleret ned. Se,

det var vel nok en rigtig god kommune.

I toget tænkte jeg også på, at jeg nu hver eneste dag skulle være sammen med elever, som var op til 10 år yngre end jeg. Hvordan mon nu det ville komme til at gå? At dette ikke på noget som helst tidspunkt under hele det videre forløb ville få negativ betydning, kunne jeg ikke vide denne morgen.

Vel ankommet til hovedstaden skiltes vore veje med undtagelse af Vagn Pedersens og mine veje. Jeg havde i god tid – efter et tip fra en toldbetjent fra mit toldbetjentkursus – skaffet os et stort værelse i Peder Skrams Gade, hvor vi hver kunne bo for 200 kr. pr. måned. Ved at betale 50 kr. mere hver kunne vi også få varm mad seks dage om ugen. Det var rart at bo så nær ved Toldskolen uden at skulle bruge tid og penge til transport.

På Toldskolen blev vi modtaget af TI J. M. B. Carstens, der virkede som skolesekretær. Da han fik øje på mig, som han jo kendte fra mit tidligere kursusophold, sagde han til mig: »Nå, De vil på den igen. Tænker De så på at komme tilbage til Ålborg efter endt kursus«? Da jeg bekræftede dette, udtalte han, at det vel også godt kunne lade sig gøre. Derefter tog vi alle opstilling i den store sal på Toldskolen, og vi fik nærmere instruks om den kommende tid. Carstens indprentede os, at vi skulle bygge vores fremtid efter mottoet »Flid og Præcision«. Da jeg syntes, at det var et kort og godt motto, tog jeg det til mig.

Den første del af kurset fra 1. marts til 31. december 1965 var delt op med praktisk uddannelse om formiddagen, hvorefter vi mødte på Toldskolen fra kl. 13.00.

Praktik

– 1. marts -31. december 1965

Den praktiske tjeneste foregik på forskellige steder i det københavnske område lige fra Frihavnen til Kastrup Lufthavn og med Sydhavnen som det vestligste sted. Vi var delt op i grupper på 5-6 stykker og skiftede sted hver uge eller hver 14. dag. Det var ikke alle steder, vi fik noget særligt ud af det. Det kom meget an på, hvem der skulle tage sig af os, og travlhed var der jo også på dette tidspunkt.

Det sted, hvor vi fik mest ud af det, var i Fine Vægt, hvor overtoldkontrollør (OTK) H. O. Olsen havde lavet en meget fin prøvesamling af adskillige klædestoffer og garner af alle slags fibre. Vi skulle kigge toldassistenten over skulderen i vejerboden og følge med i fortoldningsarbejdet, men vi skulle også lære selv at finde ud af de forskellige tekstilmaterialers karakteristika for at kunne tarifere rigtigt efter toldtariffens bestemmelser. Som undervisningsgrundlag brugte vi Olsens nævnte prøvesamling, hvor vi så i visse tilfælde ved at brænde enkelte tråde kunne bedømme, om fibrene var af kunstig, animalsk eller vegetabilsk oprindelse. Denne undervisning skete i et lille lokale i forbindelse med vejerboden, hvor vi blev sat i gang med opga-

verne under jævnlige besøg af Olsen, der fortsat passede sit arbejde i vejerboden.

En dag havde vi besluttet os for at »sætte lidt lus i skindpelsen« og satte af denne grund lidt rigeligt ild i Olsens prøver med det resultat, at det svandt ind i samlingen, og rummet blev fuldstændig tilrøget, så man dårligt kunne ånde. Vi havde det herligt, og da Olsen lidt senere indfandt sig i tågerne, kunne vi godt se på ham, at han var lige ved at tabe pusten, men han holdt dog masken. Derefter kom vi faktisk ikke til at foretage flere »brandprøver« uden hans tilstedeværelse.

Det var ret spændende at være i lufthavnen. Der skete altid en hel del med alle de rejsende, der skulle kontrolleres af det faste og uniformerede personale. Da vejret på denne tid var dejligt med solskin og vindstille, var det en nydelse at cykle turen frem og tilbage over Amager. Det var jo noget af en lang tur, som måtte tilbagelægges hurtigt for at holde frokostpause for derefter at møde rettidigt på Toldskolen til teori i eftermiddagstimerne.

Degressive skatter

af Ole Degn

Vi har i årtier været vænnet til, at beskatningen skal være progressiv - de bredeste skuldre skal bære de tungeste byrder. Det har befolkningen gradvist vænnet sig til, selv om mange naturligvis føler sig hårdt beskattet med en marginalskat på 68% og finder, at det ikke kan betale sig at påtage sig ekstra arbejde.

Engang var det meget anderledes. Befolkningen har gradvist over meget lange tidsrum skullet vænne sig til et skattesystem som det, vi har i dag.

Det fremgår klart, når man ser på forholdene i 1500-1600-årene i en by som Ribe, hvorfra der er bevaret et meget omfattende kildemateriale, så detaljeret, at vi temmelig nøje kan undersøge forholdene. Herfra har man nemlig lange rækker af skattelister fra tiden efter 1545, ofte flere lister hvert år, og de

kan sammenholdes med formueopgørelser i skiftematerialet fra dødsboer fra tiden efter 1650. Og hertil kommer så, at man også helt tilfældigt har bevaret en købmandsbog, hvor den karrierebevidste Ribe-købmand Niels Hansen Grisbeck (1549-1618) hvert år fra 1591 til 1618 har opgjort sin formue, så han kunne se, om det var gået fremad for ham, eller om han var »kommet til agters«, for det hele havde ikke noget med skattevæsenet at gøre.¹

Især formueopgørelserne i den nævnte købmandsbog afslører på en fin måde hovedtræk i den tids beskatningsforhold, således som det ses af følgende opstilling, hvor blot udvalgte år er medtaget, med beløb i daler: Skattetakseringen i skilling var i virkeligheden købmandens portion, og det

År	Aktiver	Passiver	Formue	Formue- fremgang	Skattean- sættelse i skilling	Promille af formue
1591	2.372	920	1.452	89	56	0,60
1595	3.447	597	2.850	554	64	0,35
1600	3.883	227	3.656	237	64	0,27
1606	5.783	188	5.595	644	88	0,25
1610	7.558	128	7.430	274	104	0,21
1615	11.985	450	11.535	1.014	116	0,16
1616	12.823	510	12.313	778	116	0,15
1617	13.567	500	13.067	754	120	0,14

Summa paa Aeld min Udgiend den 6 Februar
 Anno 1616: 510 Daler
 Same dag mine Døger Hand+riffer oc en
 8 pærd 80 lb. Bædder — 8384 Daler
 Same Dag midt Bødh Koren Hvide Lande
 De en Ambødder — 3339 Daler
 Same Dag vdi Rede Fendinge: 5
 — — — — — 1100 Daler
 Summa Summarum paa Aeld midt Bødh
 Bødh: Foruden Bødhene: 4 Bødderere 4
 Ræstid Løffuider. De Lade Sine velsigene
 De Bødderere were der vdi: 12313 Daler
 Summa 4 Fortiedt vdi Dette Aar
 — — — — — 778 Daler
 Red wer Ræstid Løffuider oc Løndid

Side af Niels Hansen Grisbecks købmandsbog, med hans »selvangivelse« for året 1616, med posterne udgæld, dvs. bortskyldig gæld, tilgodehavender ifølge (købmands)bøger og håndskrifter, dvs. gældsbreve, og en skibspart, gods, korn og stude samt rede penge. Opgørelsen er en i en række, der formentlig er de ældste »selvangivelser«, vi har. Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg, Privatarkiver, Pr. 307, Niels Hansen Grisbeck.

konkrete skattebeløb blev bestemt af det foldtal, som den enkelte udskrevne skat skulle udskrives med, for at byen kunne få opkrævet det beløb, man skulle bruge. I perioden 1591 til 1611 var dette tal dog ikke større end 2-4, en enkelt gang 6 og en enkelt gang 12, under Kalmarkrigen 1611-13 var det så 8 eller 16, derefter 2-4, en enkelt gang 12.

Selv de højeste foldtal betød altså ikke nogen høj beskatning, højest var det 3,1 promille af det, formuen udgjorde, og endda var der heri ikke taget hensyn til indkomsten, der udgjorde væsentlig mere end formuefremgangen, idet forbruget ikke optræder.

I sammenhængen hér er dog den vigtigste iagttagelse, at efterhånden som

Erhvervsgruppe	Antal	Boernes over- skud i sletdr.	Skat i promille
Købmænd	54	133.336	0,09
heraf borgmestre og rådmænd	7	80.255	0,05
Skipper	8	6.843	0,21
Håndværkere	57	9.463	0,47
Øvrige	22	4.167	0,28
Uangivet	26	2.968	0,49
I alt	167	156.777	0,13

købmandens formue steg, faldt skatteansættelsen i forhold hertil, fra oprindeligt 0,6‰ til blot 0,14‰. Skatten blev lignet på rådhuset af borgmestre og rådmænd og 24 af byens mere fremtrædende borgere – og mellem rådmændene var vores købmand. Ansættelsen er sket ud fra skøn over indtægt og formue, og i byen med dens da 700-800 skatteborgere har man måske kendt hinanden så godt, at man har haft mulighed for at foretage et vist skøn. Tabelens tal kunne tyde på, at man har haft visse fornemmelser, når det gjaldt Niels Grisbecks indtægt og formue. Skatskillingstallet blev gradvist øget fra 56 til 120 skilling. Forhøjelserne af tallene ses netop, når det er gået ham godt. Da han kom »til agters« i 1598 og 1599, gav det sig dog ikke udslag i nedsættelser.

Udviklingen i tallene viser altså tydeligt en degressiv beskatning. Man havde dengang næppe fantasi til at forestille sig andet. Den degressive beskatning

fremgår også ved en sammenligning mellem formuestørrelser ifølge skifteregistreringer fra 1650'erne og skatteansættelserne.² Man får her følgende tal (se skema øverst).

Det fremgår klart, at de velhavende købmænd var væsentlig lavere beskattet end håndværkere og andre.

Også fra mange andre byer har man så mange skattelister, skifteregistreringer og indtægtsoplysninger i regnskaber, at det vil være muligt at undersøge beskatningen for forskellige befolkningsgrupper ned gennem tiden.

Noter

1. Jfr. Ole Degn: Rig og fattig i Ribe. Økonomske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560-1660, 2, 1981, s. 117-18.
2. Jfr. samme, 1, s. 321-22.

Indholdsfortegnelse

Embedssegl, undergrundsøkonomi,
økonomisk kriminalitet, told-
uddannelse og degressive skatter 43

Claus Rafner:

Embedssegl inden for told-
og skattevæsenet ca. 1650-1750 45

Bent Andreassen:

Undergrundsøkonomi
og økonomisk kriminalitet.
Af en kontroltolders dagbog (6) 63

Frode Bang:

Tolder i København, Ålborg,
København - og Hvidovre (3) 67

Ole Degn:

Degressive skatter..... 77